

УДК 316.77.070.486:37.035.6+261.5

В. Перехейда, канд. наук із соціал. комунікацій
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ "НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА"

Проаналізовано суть, аспекти і принципи, на яких заснована інноваційна методика викладання української мови, оперта на схвалену Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 р.

Ключові слова: українська мова, Концепція "Нова українська школа", методика викладання.

Актуальність дослідження. Методика – фундаментальна засада навчального процесу. Вона визначає мету, обсяг, зміст і структуру, форми організації навчання, педагогічну технологію [2].

Нині в системі середньої освіти в Україні відбуваються докорінні зміни, пов'язані зі схваленням Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 р. [7]. Крім того, складним виявилось застосування Закону "Про освіту": розгорнувся навіть міжнародний скандал, зініційований Угорщиною. Правовий аспект мовної освіти в Україні розглядала Венеційська комісія, яка прийняла висновок, який не зобов'язує Україну вносити зміни до ст. 7 Закону [10].

Звісно зазначені процеси неминує трансформують методичне забезпечення навчального процесу загалом та викладання державної мови зокрема.

Концепція мовної освіти 12-річної школи передбачає ґрунтовний перегляд теорії і практики навчання мови в школі. Головні її ідеї відбиті в чинній програмі з української мови для середньої школи та в серії нових підручників, що почали видаватися в Україні. Ці трансформаційні процеси потребують осмислення.

Мета статті – виконати аналітичну розвідку методичного характеру, у якій осмислити суть, аспекти і принципи інноваційної методики викладання української мови в середній 12-річній школі, що постає нині в зв'язку зі схваленням Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 р.

Мета та цілі мовної освіти в контексті Концепції "Нова українська школа"

Загальна мета мовної освіти, визначена суспільством і відображена в державних документах і навчальних програмах, конкретизується в цілях навчання. Цільові установки навчання сприяють розумінню учнями поставлених перед ними навчальних завдань, суттєво впливають на активізацію навчально-пізнавальної діяльності.

Традиційно у вітчизняній педагогічній науці та практиці виділяють три основні групи взаємопов'язаних освітніх цілей:

- 1) навчальних;
- 2) розвивальних;
- 3) виховних.

Насамперед їх ураховує вчитель, готуючись до навчального заняття, та обов'язково зазначає в контексті уроку.

Навчальні цілі відображають:

а) яким обсягом знань, умінь і навичок учень повинен оволодіти на уроці;

б) на якому рівні: репродуктивному, конструктивному чи творчому;

в) яким чином вони застосовуватимуться. Навчальна ціль може визначатися на один урок, а інколи – на кілька, пов'язаних однією темою. Наприклад, для досягнення цілі під час вивчення теми "Засвоєння навичок

правопису префіксів пре-, при-" можна поставити завдання засвоєння правил правопису префіксів пре-, при-, а на наступному уроці – формування навичок застосування отриманих знань і використання їх у нестандартних і змінених умовах.

Розвивальні цілі передбачають розвиток інтелектуальної, емоційно-вольової, діяльнісно-поведінкової сфери особистості. Розвиток людини, як передбачав академік Г. С. Костюк, це "цілісний процес, у якому взаємозв'язані різні його сторони і якості: фізичні, розумові, трудові, естетичні, моральні" [5]. Зважаючи на це, ми можемо говорити про єдність фізичного, розумового, трудового, естетичного, морального розвитку.

Розвивальне навчання спрямовується на розвиток і саморозвиток особистості школяра. Вимагає переорієнтації процесу навчання з предметного на процесуальний і мотиваційні аспекти освіти. Розвивальне навчання – це таке навчання, наслідком якого є якісні зміни в інтелектуальній, емоційно-вольовій і дійово-практичній сферах учня. Розвитку різних психічних функцій і якостей особистості слугують різні методи навчання й особливості змісту освіти.

Виховні цілі спрямовані на формування світогляду, моральної, трудової, правової, художньо-естетичної, екологічної культури – усіх рис, властивих для представника розвиненого цивілізованого суспільства. Ідеться не про виховання як специфічну педагогічну діяльність, яка має свої методи та прийоми, принципи, засоби впливу на вихованця, загальні й конкретні цілі. Ідеться про процес виховання засобами змісту освіти, який реалізується у процесі навчання. Він має певну специфіку, оскільки регламентований тим обсягом навчального матеріалу, який вивчається на уроці, /для визначення виховних цілей уроку, крім змісту навчання, ураховуються вік і поведінка учнів, їхня підготовленість в освітньому і виховному плані. Учитель зважає також на індивідуальні особливості тих школярів, які потребують особливої уваги у вихованні.

Аспекти методики викладання української мови у контексті Концепції "Нова українська школа"

Традиційно в методиці української мови визначають такі аспекти її навчання:

- лінгвістичний;
- педагогічний;
- психологічний;
- моральний;
- естетичний.

Кожен із цих аспектів у контексті реалізації Концепції "Нова українська школа" вимагає новітнього тлумачення.

Лінгвістичний підхід передбачає всебічне вивчення мови як системи: звучання і значення слів, словосполучень, речень і цілого тексту, їхньої граматичної форми, графічне та правописне оформлення, стилістичні особливості. Учні повинні ознайомитися з основними розділами науки про мову, збагатити свій

словниковий запас, засвоїти систему лінгвістичних одиниць і навчитися користуватися ними в усних і писемних висловлюваннях.

Педагогічний аспект навчання рідної мови вимагає враховувати її значення для пізнавальної діяльності індивіда, виховання й розвитку учнів, підготовки їх до життя. Школярі повинні зрозуміти, що мова розвиває мислення, а мовленнєва діяльність тренує розум людини. Педагогічний підхід передбачає зразкове володіння рідною мовою, розкриває якості літературної мови, розвиває почуття прекрасного, виховує естетичний смак.

Психологічний аспект ураховує ті психічні чинники, які забезпечують якісне засвоєння мови та формування мовленнєвих умінь і навичок. При цьому варто зважати на те, що мова індивіда не народжується разом із ним, а набувається у процесі його розвитку, в умовах життя в родині й суспільстві, у певному національно-мовному середовищі. Засвоєння мови людиною залежить від сім'ї, материнського виховання, дитячого садка, школи, від мовного середовища та самої людини. Із другого боку, постає проблема подолання психологічного бар'єру у свідомості учнів щодо необхідності володіння рідною мовою. Адже як повсякденною російською мовою їм зручніше спілкуватися. Допомогти дітям подолати цей бар'єр покликані вчителі, які працюють у школах різних типів.

Моральний аспект навчання рідної мови передбачає формування національної свідомості учнів. Учні повинні усвідомити, що для патріота дорогі всі надбання України: матеріальні й духовні, природні й соціальні, історичні та сучасні. Серед цих скарбів – рідна мова як нетлінне знаряддя духовної культури. У рідному слові живе минуле, теперішнє й майбутнє нашого народу.

Естетичний аспект. Моральний аспект вивчення рідної мови тісно пов'язаний з естетичним. Відомо, що мова займає провідне місце в естетичному вихованні учнів. Засвоюючи рідну мову, вони переконуються в багатстві і красі її виражальних засобів, навчаються мислити та висловлюватися не лише правильно, а й красиво. Розрізняють мислення наукове, художнє і змішане – науково-художнє або художньо-наукове. Кожен різновид мислення реалізується в мові, у її стилях. Учні повинні усвідомити, що естетична цінність рідної мови виявляється в багатстві виражальних засобів, які функціонують у тому чи тому стилі. Естетичність мови виявляється в якостях мовлення, які учні засвоюють разом із нормами літературної мови.

Разом із традиційними формуються й нові підходи до навчання рідної мови, викликані змінами в суспільному й духовному житті, концепцією національної школи в Україні. Це такі аспекти:

- народознавчий (українознавчий),
- етнопедагогічний,
- культурологічний,
- комунікативний та ін.

Народознавчий (українознавчий) аспект визначається як основний навчально-виховний у концепції вивчення української мови. Суть його зводиться до того, що саме рідна мова є засобом пізнання самого себе як представника української нації, свого народу, його історії, культури тощо. "Новий аспект навчальної дисципліни "Українська мова" в загальній концепції українознавства пов'язаний, зокрема, із відомостями про походження, історію, специфіку розвитку української мови у зв'язку з історією народу".

Етнопедагогічний аспект передбачає навчання рідної мови на основі народної педагогіки й дидактики. Етнопедагогіка – скарбниця навчально-виховної мудро-

сті нашого народу, витвореної ним упродовж віків. Вона служила основою виховання багатьох поколінь українців: "Українська етнопедагогіка – це система народних знань, принципів і засобів, а також досвіду українського народу в галузі навчання і виховання дітей і молоді" [1]. Рідна мова в українській етнопедагогіці виступає як найголовніший її елемент. На етнопедагогічній основі українському народу створили свої педагогічні системи Г. Сковорода, К. Ушинський, І. Огієнко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський. Цій проблемі присвячено ряд праць М. Стельмаховича. На думку вченого, найприроднішим і оптимально вираженим для дитини є навчання і виховання рідною мовою (материнською) в атмосфері культури рідного народу, його духовності й менталітету. Забезпечує цей процес національна школа – освітній заклад з українського мовою навчання [8].

Культурологічний аспект у навчанні рідної мови передбачає тісний її зв'язок із національною й загальнолюдською культурою. Адже знання мови забезпечують доступ до джерел української і світової культури. У широкому розумінні культура – це добре і благородне, духовно щедре багатство, що зближує й об'єднує людей, олюднює знання, оберігає людську гідність, честь і совість. Діти долучаються до культури свого й інших народів через книгу, радіо і телебачення.

Комунікативна спрямованість навчання активізує формування всіх видів мовленнєвої діяльності: уміння слухати, говорити, читати, писати. Так мова розглядається не просто, як один із предметів навчального процесу, а як універсальний засіб спілкування на основі знакової системи, що відображає світ.

Доцільно, щоб учні не лише засвоювали необхідний обсяг теоретичних знань, практичних умінь і навичок, але й розвивали мовленнєво-мисленнєві здібності. Мова тісно пов'язана з мисленням.

Навчити гарно висловлюватись не можна, якщо відсутня культура мислення, якщо студент не знайомий із різними видами мисленнєвих операцій, наприклад, такими, як: мислення за аналогією, індуктивне й дедуктивне, критичне й аналітичне мислення. Опрацювання частин мови допомагає розвивати мисленнєві операції, будувати зв'язні висловлювання із застосуванням набутих знань щодо особливостей граматичних категорій частин мови та їхніх синтаксичних властивостей, розрізняти їх комунікативно-стилістичну функцію, помічати та виправляти словотвірні і стилістичні огріхи у власному й чужому мовленні. Набути необхідних умінь допоможуть комплексні мовно-мовленнєві вправи, що передбачають:

- редагування текстів відповідно до стилістичних комунікативно виправданих норм української мови;
- реконструкцію висловлювань шляхом заміни мовних одиниць іншими, утвореними різними способами;
- побудову речень, висловлювань.

Комунікативну компетенцію розуміють як оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності й основами культури усного та писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови у життєво важливих сферах і ситуаціях спілкування.

Принципи навчання мови в контексті Концепції "Нова українська школа"

Принципи навчання мови – це своєрідні правила діяльності, шляхи взаємодії вчителя й учнів, вихідні положення, на яких ґрунтується зміст навчання, використання методів і прийомів, побудови системи вправ, підготовки та проведення уроків української мови. До загальнодидактичних принципів належить науковість, систематичність і послідовність, наступ-

ність (спадкоємність) і перспективність, зв'язок теорії із практикою, наочність, доступність, свідомість та ін. На них ґрунтується методика викладання мови, яка забезпечує процес навчання й успішного засвоєння учнями навчального матеріалу та формування комунікативної компетенції. Принципи виступають не ізольовано, а в органічному взаємозв'язку, доповнюючи й зумовлюючи один одного.

Вони підтверджені змістом шкільного курсу (реалізовані в шкільних програмах і підручниках) і є основою сучасної методики викладання мови: організації уроків різних типів, застосування методів і прийомів навчання, добору дидактичного матеріалу тощо. Переорієнтація освіти на відродження духовності народу, особистість учня вимагає організувати навчання мови з урахуванням ще й таких принципів, як гуманізація та гуманітаризація; єдність національного й загальнолюдського; розвивальний характер навчання; співтворчість, співробітництво; індивідуалізація та диференціація; оптимізація, відкритість і динамічність системи.

Ці принципи покладені в основу концепції освіти в Україні та вимагають докорінної перебудови викладання усіх навчальних предметів, особливо мови. Використання їх вимагає від учителя глибокого осмислення самої концепції освіти, визначення свого місця в ній, пошуків в удосконаленні змісту та форм навчання мови. Тому більшість із них поки що залишається декларацією, але такою, що чекає наповнення новим змістом, формами й методами навчання. Творчі вчителі-словесники добре розуміють цінність таких підходів до навчання рідної мови й активно впроваджують їх у свою практику. Уроки мови своїм змістом реально забезпечують гуманізацію та гуманітаризацію навчального процесу, єдність національного й загальнолюдського. Як уже зазначалося, рідна мова активно впливає на формування загальнолюдських якостей людини, її національної свідомості і патріотичних почуттів. Проблема розвивального навчання не нова, однак вирішення її потребує від учителя розуміння суті й завдань комунікативного спрямування в навчанні мови. Про співтворчість і співпрацю на уроках української мови можна говорити в руслі педагогіки співробітництва, що передбачає два суб'єкти навчальної діяльності – учителя й учнів, які взаємодіють на паритетних засадах і взаємозацікавлені в наслідках цієї діяльності.

Ставлячи в центр навчального процесу особистість учня, необхідно враховувати індивідуалізацію та диференціацію навчання з метою формування його комунікативних здібностей. Це вимагає групового навчання, варіантності завдань, творчих підходів до проведення уроків. На допомогу вчителю тут приходять нові підручники, у яких ці принципи реалізовано.

Принципи постають на основі наукового аналізу навчання, впливають із закономірностей процесу навчання, що мають місце в дидактиці.

Принцип послідовності і систематичності. Цей принцип спирається на закономірності психологічної науки про те, що під час дотримання логічних зв'язків навчальний матеріал запам'ятовується в більшому обсязі і більш міцно. Для авторів програм і підручників цей принцип став нормою. Навчальний матеріал із більшості предметів у школі вивчається двічі: у початковій школі – у вигляді пристосованих до дітей правил і оповідань, у середній школі – у системному, предметному вигляді. У підручниках і посібниках навчальний матеріал подається послідовно, системно, відповідно до вікових особливостей учнів: від простого – до складного, від нижчого – до вищого, від попереднього – до

наступного. Недотримання системи в навчанні та вихованні спричиняє сповільнення процесу розвитку учнів.

Принцип зв'язку навчання з життям спирається на гносеологічні, соціологічні, загально-педагогічні і психологічні закономірності, а саме: практика – критерій істини, джерело пізнавальної діяльності; навчальна і трудова діяльність дітей – універсальний і ефективний засіб формування особистості. Зв'язок теорії з практикою здійснюється через зміст навчання, організацію навчально-виховного процесу. Форми й методи навчання, залежать від вікових та індивідуальних можливостей учнів, уміло організованого політехнічного виховання школярів.

Принцип доступності викладання. Цей принцип є головним у вчительській діяльності, він заснований на дидактиці Я. А. Коменського, який вимагав, щоб педагог застосовував точну мову, рухи, жести, викликав зачарування в дітей, викладав яскраво, емоційно, щоб учні розуміли вчителя. Цей принцип опирається на закономірність психології про необхідність урахування реальних пізнавальних можливостей школярів певного віку. Не повинно бути переважань, але також і спрощення матеріалу. Видатний учений Л. В. Занков обґрунтував один із принципів розвиваючого навчання – навчання на високому рівні труднощів: навчання повинно бути доступним, вимагати певних зусиль, призводити до розвитку особистості; зміст завдань повинен перебувати в зоні ближнього розвитку, тобто вимагати від них роздумів, мислення, що можна здійснити під керівництвом учителя і за його допомогою. Теорією і практикою сучасного навчання розроблено такі правила реалізації принципу доступності.

Принцип науковості дуже важливий, він вимагає зв'язку між наукою і навчальним предметом, щоб учні засвоювали лише глибоко обґрунтовані наукою знання, щоб науковими методами формувалися глибокі ідейні переконання, забезпечувалася єдність діяльності і свідомості. Науковість забезпечують програми і підручники, вона залежить від соціального й науково-технічного прогресу, від реалізації змісту навчання вчителем, від того, наскільки набуті знання.

Принцип свідомості. Він вимагає, щоб учні отримували не лише міцні знання, а й переконання, навички навчальної діяльності. Перед учителями стоїть завдання – перетворити учня з пасивного об'єкта навчання та виховання на його активного суб'єкта, активізувати учнів у процесі навчання. Важливим показником свідомості в навчальному процесі є: прагнення учнів відповідати на запитання, виправляти помилки товаришів, швидше і ретельніше виконувати проблемні завдання, алгоритми, шукати джерела для рефератів, своєчасно здавати довготермінові завдання.

Принцип наочності. Це найбільш відомий і зрозумілий принцип навчання, який використовується з найдавніших часів. Основою цього принципу є наукова закономірність про те, що ефективність засвоєння знань залежить від залучення до процесу пізнання різних органів чуття. Наприклад, органи зору "пропускають" у мозок майже в п'ять разів більше інформації, ніж органи слуху. Тому й мовлять: краще один раз побачити, ніж сто разів почути. Принцип наочності обґрунтували:

- Я. Коменський – йому належить "золоте правило дидактики", яке вимагає використання в навчальному занятті завдань, спрямованих на залучення всіх органів чуття в ході засвоєння інформації [4];

- Й. Песталоцці, який наголошував на необхідності поєднувати наочність із мисленням [6];

- К. Ушинський – вважав, що наочні відчуття мають велике значення для розвитку мови [9];

• Л. Занков – вивчав різні варіанти поєднання слова з наочністю [3].

У навчальному процесі використовуються ілюстрації, демонстрації, лабораторно-практичні роботи, діафілми, діапозитиви, кодоскопи, схеми, навчальні плакати, таблиці, карти, набори.

Принцип активності й самостійності. Встановлено: чим активнішою і більш самостійною є діяльність учня, тим вищою є якість засвоєння. Активність учня може бути внутрішньою, коли, зрозумівши суть визначеної проблеми, учень свідомо й наполегливо шукає шляхи її вирішення; а є й зовнішня, метушливо-показна, коли він механічно виконує вказівки викладача.

Висновки. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 р. передбачає на основі використання етнопедагогічного та сучасного вітчизняного й зарубіжного досвіду навчання мови – рідної й нерідної, з урахуванням необхідності невідкладного вирішення проблем відродження й забезпечення функціонування української мови на всьому терені України в усіх сферах суспільного життя, виконання соціального замовлення на формування національно свідомої, активної, духовно багатого мовної особистості.

У контексті Концепції методика викладання української мови вивчає й охоплює лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, естетичний аспекти.

Важливими принципами викладання української мови в контексті Концепції "Нова українська школа" є такі: принцип послідовності і систематичності; принцип зв'язку навчання з життям; принцип доступності викладання; принцип науковості; принцип свідомості; принцип наочності; принцип активності й самостійності.

Список використаних джерел

1. Будник О. Особливості української етнопедагогіки / О. Будник // Дайджест: Школа-парк педагогічних ідей та технологій. – 2002. – № 2. – С. 116–118.
2. Дубасенюк О. А. Методика викладання педагогіки : навч. посіб. / О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова. – 2-ге вид., доп. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012.
3. Занков Л. В. Избранные педагогические труды / Л. В. Занков. – 3-е изд., дополн. – М. : Дом педагогики, 1999.
4. Коменский Я. А. Педагогическое наследие / Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци. – М. : Педагогика, 1989.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989.
6. Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци. – М. : Педагогика, 1989.
7. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року [Електронний ресурс] (03.12.2017). – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
8. Стельмахович М. Г. Українська родина педагогіка : навч. посібник / М. Г. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996.
9. Ушинский К. Д. Теоретические проблемы воспитания и образования. О пользе педагогической литературы / К. Д. Ушинский // Собр. соч. : В 11 т. – М. ; Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – Т. 2. – С. 32–33.
10. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)030-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)030-e)

Надійшла до редколегії 12.10.17

V. Perekheida, PhD

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

METHODOLOGY OF UKRAINIAN LANGUAGE TEACHING IN THE CONTEXT OF THE "NEW UKRAINIAN SCHOOL" CONCEPT REALIZATION

The article analyses essence, aspects and principles that are the basis of the innovative method of Ukrainian language teaching. This method is based on the approved "New Ukrainian School" concept of realization of the state policy in the field of reforming the general secondary education on the period up to year 2029.

Key words: *Ukrainian language, Concept "New Ukrainian school", teaching method.*

В. Перехейда, канд. наук по соц. коммуникациям

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

МЕТОДОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПЦИИ "НОВАЯ УКРАИНСКАЯ ШКОЛА"

Проанализированы суть, аспекты и принципы, на которых основана инновационная методика преподавания украинского языка, основанная на одобренной Концепции реализации государственной политики в сфере реформирования общего среднего образования "Новая украинская школа" на период до 2029 г.

Ключевые слова: *украинский язык, Концепция "Новая украинская школа", методика преподавания.*